

**Rovás – magyar nyelvtörténet –
művelődéstörténet**

A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 7.

Rovás – magyar nyelvtörténet – művelődéstörténet

**SZERKESZTETTE:
ZELLIGER ERZSÉBET**

Magyarságkutató Intézet
Budapest, 2019

A kötet megjelenését az EMMI támogatta.

Lektorálta: Juhász Dezső, Korompay Klára, Kovács Ferenc, Terbe Erika,
Tóth Endre, Zoltán András

Nyelvi lektor: Maleczki József

A tördeléshez használt egyedi betűkészleteket Hosszú Gábor készítette.

Az MKI szerkesztőbizottsága: Vizi László Tamás (elnök), Katona József
Álmos, Pomozi Péter, Szovák Kornél, Virág István

© Szerzők, 2019

Szerkesztés © Zelliger Erzsébet, 2019

ISBN 978-615-6117-04-5

ISSN 2677-0261

Tartalom

Lectori salutem!	7
<i>(Szerkesztői előszó)</i>	7
Módszertani kérdések a nagyszentmiklósi kincs rovásfeliratai kapcsán	10
<i>ZELLIGER ERZSÉBET</i>	10
<i>Methodologische Fragen Anhand der Rowaschinschriften (Kerbinschriften) des Schatzes von Nagyszentmiklós</i>	24
A Kiskundorozsmai íjmarkolatlemez feliratának elemzése	26
<i>HOSSZÚ GÁBOR, ZELLIGER ERZSÉBET</i>	26
<i>Analysis of the Inscriptions of the Bone Plates for the Grip of a Bow of Kiskundorozsma</i>	36
Rovás emlékeink nyelvtörténeti és művelődéstörténeti szerepe	37
<i>SZENTGYÖRGYI RUDOLF</i>	37
<i>Rowaschinschriften (Kerbinschriften) als Sprachgeschichtliche und Kulturgeschichtliche Denkmäler</i>	49
Hogyan terjedt a székely írás az újkorban?	50
<i>ZSUPOS ZOLTÁN</i>	50
<i>Wie hat sich die Sekler Schrift in dem Neuzeitalter verbreitet?</i>	70
Korai írás emlékek és régészeti–történeti hátterük a Kárpát-medencében	72
<i>SZABÓ GÉZA</i>	72
<i>Early Written Artefacts and their Archaeological-Historical Background in the Carpathian Basin</i>	117

Írásemlékek grafémaalakjainak térstatisztikai és fenetikai elemzése	120
<i>HOSSZÚ GÁBOR</i>	<i>120</i>
1. <i>Bevezetés</i>	<i>120</i>
2. <i>Filogenetikai fogalmak és írásinformatikai alkalmazásuk</i>	<i>122</i>
3. <i>Elnevezési és jelölési kérdések</i>	<i>136</i>
4. <i>Az írások taxonómiája</i>	<i>142</i>
5. <i>A vizsgált írások fenetikai modellezésének sajátosságai</i>	<i>175</i>
6. <i>A kiterjesztett fenetikai modellezés</i>	<i>185</i>
7. <i>Evolúciós modellek spektrumelemzése</i>	<i>370</i>
8. <i>Hibridizáció</i>	<i>392</i>
9. <i>A vizsgált eredményírások evolúciójának sajátosságai</i>	<i>394</i>
10. <i>Felhasznált nyelvészeti és paleográfiai adatok</i>	<i>400</i>
11. <i>Bizonytalanságok, módszertani korlátok</i>	<i>405</i>
12. <i>Összefoglalás</i>	<i>407</i>
13. <i>Hivatkozott irodalom</i>	<i>408</i>
<i>The Spatial Statistical and Phenetic Analysis of the Glyphs of Script Relics</i>	<i>450</i>

A Kiskundorozsmai íjmarkolatlemezek feliratának elemzése¹

HOSSZÚ GÁBOR, ZELLIGER ERZSÉBET

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest

hosszu@eet.bme.hu

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

zelliger@caesar.elte.hu

1. Bevezetés. A Kiskundorozsma, Kettőshatár úti I. lelőhely II. avar kori temető 434. sírjából – ahol egy 40–45 éves tisztán mongoloid típusú férfi volt eltemetve – a VIII. század vége, utolsó harmadából való két töredezt, csontból készült íjmarkolatlemez került elő (SZALONTAI – KÁROLY 2013: 368, 370, 373; SZALONTAI és mtsai. 2014: 178). A II. temető SZALONTAI CSABA szerint bizonyosan nem a köznépi sírokkal vehető össze (SZALONTAI és mtsai. 2014: 167). A 434. sír a temető legidősebb sírjai közé tartozhatott. A II. temető különlegessége, hogy a népességének elsősorú része mongoloid volt: az egész avar kaganátusban nincs olyan temető, ahol ilyen nagy arányú lett volna a mongoloid népesség. A II. temetőt teljes egészében kirabolták olyan mértékben, ami minden Kárpát-medencei párhuzamot meghalad. A 434. sírban nyugvó maturus férfi a közösség, és így Szeged előterének egyik fontos személye lehetett (SZALONTAI és mtsai. 2014: 171–173, 182).

Mindkét csontlemeznek csak az egyik vége maradt meg egy darabban, és mindkettő trapéz alakú, elvékonyodó végük sűrűn be van karcolva. SZALONTAI szerint a két csontlemez valószínűleg ugyanannak az íjnak a részét alkotta. A nagyobbik csontlemez hosszúsága 13,4 cm, szélessége 2,2 cm, és egy teljesnek látszó rovásfelirat látható rajta (1. ábra). A kisebbik, 11,4 cm hosszú és 1,9 cm széles íjmarkolatlemezen egy részlegesnek látszó, néhány jelből álló rovásfelirat látható (2. ábra).

2014. január 9-én nyílt alkalom számítógépes paleográfiai szempontból is megnézni az írás emléket. A két íjcsonton a feliratot hordozó felület láthatóan le van csiszolva, mélyebben van, mint a csontok irdalt része. TÓTH ANIKÓ archeozoológus szíves személyes közlése szerint a

---

¹ Az emlék bemutatása, írásfejlődési vizsgálata, az írásjelek azonosítása Hosszú Gábor munkája. A nyelvtörténeti elemzést Zelliger Erzsébet végezte.

csontokon található fehér foltok egy, a csont felületén lévő hajszálvékony réteget képeznek (TÓTH ANIKÓ: személyes közlés, 2014. január 9.). Mivel az íjcsontnak a fehér foltoknál magasabban lévő irdalt része barnás színű, ezért TÓTH megkérdőjelezi a fehér foltok természetes voltát. Az egyik kisebb folt bal fele jobban kiemelkedett a felületből, mintha a leválás ott már megindult volna. Valószínűleg nem a csonthártya maradványa, hanem valamilyen utólag rákerült réteg. A foltokban a csonton található fehér réteg nagyon sima felületet alkot. Szerinte, ha egy, a halott mellé temetett íjcsontról beszélünk, amit rendszeresen használt a gazdája, megmunkálta, díszítette, feliratot készített rá, akkor a megmunkálás során biztosan törekedett arra, hogy a felületet maximálisan lecsiszolja, kikészítse. Szerinte 1–2 mm-es különbség figyelhető meg a sraffozásos (irdalt) mintájú réteg felülete és az írott réteg között, ami már eleve kérdésessé teszi, hogy a fehér foltok a csonthártya következményei lennének. Esztétikai szempontból sem hagyott volna ott az íj készítője természetes külső csonthártya réteget. Megállapította, hogy ha a csont természetes bezáródási közeg függvényében pusztul, általában akkor sem így néz ki. Ennek alapján feltételezhetőnek tartja a fehér foltok mesterséges voltát. A fehér folt anyagát azonban csak analitikai vizsgálattal lehetne megállapítani. TÓTH szerint, ha a fehér folt esetében utólag, az írást követően csontra került mesterséges anyagról lenne szó (pl. kerámián a festés első sorban az ilyen résekben marad meg, a sima külső felületről gyakran lekopik), akkor valószínűleg egységes színt figyelhetnénk meg, ami fennmaradt a mélyedésben is a mesterséges anyag utólagos felvitelekor. Megjegyzendő, hogy a leleteken megfigyelhető foltok egységes színűek (1. ábra, 3. ábra).

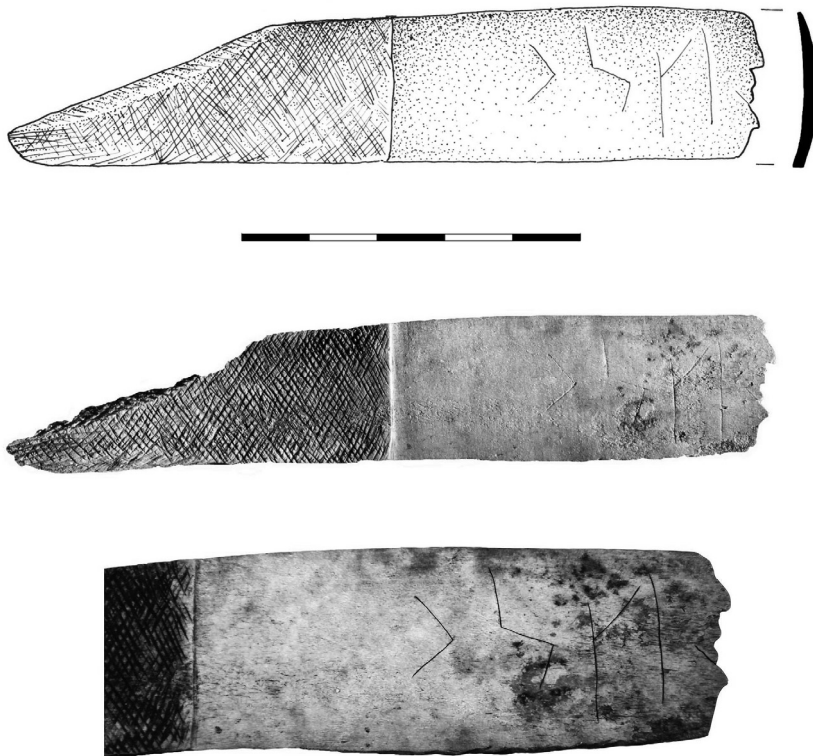
1. ábra

A Kiskundorozsmai hosszabb felirat SZALONTAI Cs. és KÁROLY L. szerint (SZALONTAI-KÁROLY 2013: 375.)

2. ábra

A Kiskundorozsmai rövidebb felirat SZALONTAI CS. és KÁROLY L. szerint (SZALONTAI–KÁROLY 2013: 375)

A vizsgálat során meg lehetett állapítani, hogy a csont ott jobban romlott, ahol érintkezett a fehér réteget adó anyaggal. SZALONTAI szerint elképzelhető, hogy a fehér réteg esetleg csontenyv, amivel eredetileg magát a csontot ragasztották fel az újra (SZALONTAI CSABA: személyes közlés, 2014. január 9.).

A helyszíni megtekintés nyomán az a benyomás alakult ki, hogy a felirat a fehér réteg felvitele előtt keletkezett, és ez az oka annak, hogy a jobbról 4. jel egy részét a fehér réteg eltakarja (3. ábra). Látható, hogy a 4. jelnek a fehér réteg alatti része alig kivehető a fehér rétegen át, pusztán egy árnyékot alkot. Az egész szerkezet emlékeztet a félvezető chipeken

megfigyelhető rétegszerkezetekre, ahol a különböző mélységű hordozóra felvitt újabb rétegek (pl. SiO₂) fénytörése eltérő az alattuk lévő réteghatárokon a felső réteg eltérő vastagsága miatt. Ez magyarázhatja az egyébként homogén és fényes fehér folton látható árnyékvonalakat. A pontosabb analízishez természetesen anyagvizsgálatok szükségesek (pl. röntgenvizsgálat vagy ionsugaras analitikai módszer).

3. ábra

A Kiskundorozsmai hosszabb felirat jobbról 3. és 4. jelének kinagyított képe (SZALONTAI–KÁROLY 2013: 375). A kép felső részén látszik egy fehér folt, körülötte pedig egy erősen romlott felület

KÁROLY LÁSZLÓ a hosszabb felíratra a <t.b.g.s.b.š.IA> vagy <t.b.g.s.b.y.IW> átbetűzést javasolja, ahol a pontok kiíratlan magánhangzók lehetséges előfordulását helyettesítik. Ebben a hosszabbik felírat jobbról 4. jelét | <s>-ként, a rövidebb felírat jobb oldali részét – amelyet mi az alábbiakban leírtak szerint egy jelnek értelmezünk – két jelnek tekintjük és annak jobb oldali részét | <s>-nek feltételezi, bár a rövidebb felíratot nem értelmezi (SZALONTAI és mtsai. 2014: 196). KÁROLY az általa azonosított jeleket NÉMETH (1971: 1–52) és RÓNA-TAS (1985: 243–248) által a nagyszentmiklósi felíratokra adott olvasati kísérlete alapján értelmezi, a ŕ jelnek pedig MALOV (1959) nyomán <g> hangértéket tulajdonít. (SÁNDOR KLÁRA még úgy vélekedik, hogy a betűk hangértékét eddig

nem sikerült megfejteni, így a feliratokat sem lehet értelmezni, vö. SÁNDOR 2014: 89–90.)

A 1. ábra szerint a felirat jobbról 4. jele első ránézésre csak egy függőleges vonalnak látszik. Azonban alapos vizsgálattal megállapítható, hogy a felső harmadában balról legalább három, egymással párhuzamos ferde vonal csatlakozik hozzá, amint azt a kinagyított fénykép mutatja (3. ábra, bal oldali kép). Az így kiegészített jel felső vége azonos magasságba kerül a jobbról első két jel (𐌱) felső végével, ugyanakkor magasabbra kerül, mint a közvetlen szomszédai (𐌵 és 𐌶). A kiegészített jelet a Kárpát-medencei rovás (kmr.) 𐌱, 𐌶 <z> egy 𐌶 alakváltozataként azonosíthatjuk. Ez a hangérték-meghatározás közelebb vihet a megfejtendő szöveg nyelvéhez. A Kárpát-medencében előkerült koraközépkori rovásírásos feliratok megfejtését mindeddig legtöbbszörre vagy valamilyen török (NÉMETH 1932; RÓNA-TAS 1985; VÉKONY 1985) vagy a magyar nyelv korabeli állapotából (VÉKONY 1985) kísérelték meg. A török nyelvek közül eddigi ismereteink szerint az adott időben és helyen a csuvasos típusba tartozók kerülhetnek szóba (LIGETI 1986). Az ide tartozó nyelvek hangrendszerében – miként kérdésünkre MARCEL ERDAL és AGYAGÁSI KLÁRA turkológus professzorok szíves személyes közlésükben elmondták – a /z/ fonéma nem fordul elő, jelentkezése legfeljebb variánsként, magánhangzóközi helyzetben bekövetkezett zöngésülés eredményeként lehetséges. Ennek a hangváltozatnak is csupán a *kazár* népnév az egyetlen ismert példája. Ezen ismeretek alapján indokolt megkísérelni a felirat olvasatát magyarul rekonstruálni, ahogyan VÉKONY szerint a szarvasi és a nagyszentmiklósi feliratok többsége is készülhetett (VÉKONY 2004: 150, 181).

A hosszabbik feliratnak a balról 4. jele kivételével elfogadjuk SZALONTAI és KÁROLY közleményében szereplő rajzot (1. ábra). A felirat jeleit egyértelműen meg tudjuk feleltetni ismert kmr. grafémáknak, ezek jobbról nézve rendre a következők: 𐌵 <w̃>, 𐌶 <β>, 𐌵 <t>, 𐌱, 𐌶 <z>, 𐌶 <β>, 𐌵 <j>, 𐌵 <š> és 𐌵 <d>, ahol <w̃> /ö/-t vagy /ü/-t jelöl.

A felirat balról 4. jelének különleges, hosszú szárú alakja (𐌶) talán azért jött létre, mert a *hasonulás* nevű grafémafajlási elv (HOSSZÚ 2013a: 24–25) hatására a graféma fogait a feliratban kétszer is előforduló 𐌶 <β> fogai mintájára rendezték a felső részbe. Ez az alakváltozat nem példa nélküli, hasonló (𐌶) látható a Nagyszentmiklósi aranykincs 6. korszának alján is (HOSSZÚ – ZELLIGER 2014a: 186).

A 3. ábra jobb oldali képe mutatja, hogy a 𐌵 <t> jobbra lefelé haladó szára egy szakaszon nem látható. Ugyanez volt tapasztalható a személyes megtekintéskor is. Így valószínű, hogy a tő ezen a szakaszon megcsúszott

a simára csiszolt csontfelszínen, és ezért nem hagyott olyan nyomot, amely még ma is látszhatna. A jel értelmezése ettől függetlenül nem lehet kétséges.

Az 1. táblázatban a felirat egy lehetséges, a rendelkezésünkre álló adatok alapján a legvalószínűbbnek látszó olvasata található.

1. táblázat

A Kiskundorozsmai hosszabb felirat egy lehetséges olvasata

Kárpát-medencei rovás betűalakokkal leírva	>ϕDʀʀʀʀ
Átbetűzés (a kiíratlan magánhangzókat nem jelölve)	<Űβt zβ jšd>
Magyar egyezményes hangjelölés szerinti átírás	/üβt ^u z ^e β j ^a s ^o d/
Mai magyar szóalakokkal leírva	'Őt űző íjasod'

A felirat 1. táblázatbeli olvasata nyomán az első megállapítás az lehet, hogy tagoló jelek nincsenek benne. A grafémasor hossza alapján feltehető, hogy több szóra bontható. Első feladat tehát a szóhatárok megállapítása. Morfológiai alapon az >ϕ <šd> jelcsoportnak megfelelő *s.d* hangalakú, illetőleg arra végződő tőszót nem találni a Szóvégmutato Szótár (VégSz.) alapján, ezért arra gondolhatunk, hogy az *s* és a *d* toldalék-morfémákként foghatók fel. Az előtte álló D jel egy két hangból álló, *j*-re végződő tőszó lehet. Olyan magyar szó, amelyik beleillik a „szövegkörnyezetbe”, azaz a hordozó anyaggal összhangba hozható, maga az *új* szó, amelynek itt *-s* foglalkozásnév-képzős származékával és *-d* E/2. birtokos személyjeles alakjával számolhatunk. Az ősmagyar korban a denominális képzők közül az *-s* töltötte be a foglalkozásnevek képzőjének a funkcióját (SZEGFŰ 1991: 248). Az *új* szó talán az ősi örökségünk körébe tartozó lexéma. A rokon nyelvi megfelelők alapján veláris, a korai ómagyar adatok alapján palatális hangrendűnek tarthatnánk (TESz.). Emlékünkben a D>ϕ <jšd> jelcsoporthoz tartozó magánhangzók nincsenek jelölve, így az olvasat nem igazít útba: az íjmarkolatlemezén jelöletlen magánhangzók helye palatális hangrendűekkel is kiegészíthető: <íjesed>, vö. XV. sz. első fele: *yiet* (AporK. 73).

A következő valószínűsíthető szóalak a ʀʀ <zβ> jelcsoport feltételezett *zβ* hangértéke köré építhető fel. A *β* az előtte álló, de ki nem írt magánhangzóval a korai ómagyar korban diftonguson keresztül hosszú magánhangzónak – a hangrendtől függően – elsősorban *ó*-vá vagy *ő*-vé kellett, hogy fejlődjön. Előtte egy két hangból álló, *z*-re végződő szóelem kereshető: ezeknek a kritériumoknak az *űz* ige felel meg (VégSz.). Az

emléken ennek a folyamatos melléknévi igenévképzős alakjára következ-
tethetünk, tehát a β képző előtt palatális magánhangzóval számolhatunk.
Az *űz* ige eredete esetleg az ugor korig vezethető vissza (EWUng.).

A feliratot kezdő $\lambda\uparrow$ $\langle \tilde{W}\beta t \rangle$ jelcsoport valószínűleg egyetlen szó,
amelyben a magánhangzó is ki van írva, így egyértelmű a felső nyelvál-
lású palatális labiális magánhangzó. A teljes szóalak az E/3. személyű
személyes névmás accusativusi alakja lehet, amelyben a β névmásképző.
A mai olvasó számára bizonytalanságot okoz, hogy az „öt” kire vonatko-
zik. Ez a hiány gyökerezhet a szöveg töredezettségében, de elképzelhető,
hogy varázsszöveg áll előttünk, és akkor annak a neve, akit *űz* az *űjas*,
tabu lehetett.

A rövidebb feliratot alkotó jelek (2. ábra) közül jobbról az első egy
vonaltöredék, amely jobbról balra felfelé halad. A vonalnak a 2. ábra felső
és alsó képén jelölt részlete egyértelműen látszik.

Az utána következő két függőleges és a köztük lévő ferde vonal sze-
rintünk együtt alkotnak egy jelet, amit az $\uparrow$ $\langle r \rangle$ grafémával tudunk egyez-
tetni. Ehhez hasonló betűalak található pl. a steppei rovás felirattal ren-
delkező Majaki amfóran (VÉKONY 2004: 267–275, 314–315, 3. oszlop).

A jobbról következő jel ($\downarrow$) hasonló a székely-magyar rovás $\downarrow$ $\langle \tilde{W} \rangle$
/ö, ü/ grafémához, azonban a hosszabbik feliraton már egyértelműen az $\downarrow$
 $\langle \tilde{W} \rangle$ szerepel, ezért ezt a lehetőséget kizárhatjuk. Így a $\downarrow$ jel valószínűleg
a kmr. $\uparrow$, $\downarrow$ $\langle \gamma \rangle$ alakváltozata, amelyet a Nagyszentmiklósi kincsről is-
merünk: az 5. korszak alján $\downarrow$ alakban és a 23. korszakban $\uparrow$ alakban (HOSSZÚ
– ZELLIGER 2014a: 186, 188).

A jobbról legutolsó jel egyértelműen megfeleltethető a kmr. $\downarrow$ $\langle d \rangle$ -
nek. Mivel a két íjmarkolatelem-darab ugyanannak az íjnak a része lehe-
tett, jogosan tehető fel, hogy a töredékes szóalaknak is magyar nyelvű
olvasatát valószínűsítsük. A Kiskundorozsmai rövidebb felirat lehetséges
olvasatát a 2. táblázat mutatja be.

Az írástöredék egy szóalak végére emlékeztet, ami leginkább egy
ige tövének a vége (r) + a felszólító mód jele + egyes szám 2. személyű,
tárgyas igerag benyomását kelti, amelynek mai megfelelője hozzávető-
leg: [...]*rrjed* (pl. *kérjed*). Ebben az alakban a módjel és az igerag közötti
magánhangzó az ismeretlen igerag hangrendjétől függően lehet a vagy e .
A magánhangzó alsó nyelvállású volta a tövégi magánhangzók ősmagyar
kor során bekövetkezett paradigmatisálódásának a következménye. Az
igeragokban esetében a paradigmatisálódás azt a folyamatot jelenti, amikor a
tövégi magánhangzók általánosan bekövetkezett záródása során az igerag
magánhangzója alsó nyelvállásfokból középső nyelvállásúra záródott, és
ezen a fokon morfológiai szerepének megfelelően állandósult. Kijelentő

mód jelen időben középső nyelvválású a magánhangzó, a múlt idő *-t* és a felszólító mód *-γ (> -j)* jele utáni jelvégi magánhangzó alsó nyelvválás-fokban állandósult, pl. *váro-k, vár-ta-m, vár-ja-m; kérë-k, kér-te-m, kér-je-m* (ZELLIGER 1991: 42). A felszólító mód jele előtti magánhangzó az ősmagyar kor folyamán korán kiesett. (Ezt a módjellel azonos hangalakú, de eltérő funkciójú morfémákkal való homonímia elkerülése indokolta – ez a kérdés azonban témánk szempontjából lényegtelen.)

2. táblázat

A Kiskundorozsmai rövidebb felirat egy lehetséges olvasata

Kárpát-medencei rovás betűalakokkal leírva	>ɣŋ ...
Átbetűzés (a kiíratlan magánhangzókat nem jelölve)	<ryd>
Magyar egyezményes hangjelölés szerinti átírás	/... rɣ ^e d/
Mai magyar szóalakkal leírva	... rjed

A két feliratdarab tartalmi összefüggését valószínűnek lehet tartani, bár a nyelvi megfogalmazás terén túl nagy a hiány ahhoz, hogy bármiféle rekonstrukciót meg lehetne kockáztatni. A szövegek a sorrendje sem állapítható meg.

6. Befejezés. A Kiskundorozsmán előkerült két íjmarkolatlemezzen található feliratok az elvégzett vizsgálatok alapján Kárpát-medencei rovással készültek. A hosszabbik, teljes felíratra adott *Őt űző íjasod* olvasat tartalmilag elfogadható egy íjmarkolatlemezzen. Szemantikailag magához az íjhoz szól, mintegy megszemélyesítve azt, vagy pedig az íj sikeres használatát befolyásoló lényt. Ez a szemlélet emlékeztet a Bodrog-alsóbüi rovásemléken szereplő *fuβnájk* 'szeretném fűjni [a tüzet, hogy megolvassza a vasat]' (HOSSZÚ – ZELLIGER 2014b: 428) kifejezés mögött meghúzódó képzetre, amely szintén megszemélyesíti a fúvókacsövet. Ugyanakkor mindkét kifejezés a használóra utal, annak a munkáját igyekszik segíteni. Az *Őt űző íjasod* kifejezés a rövidebb, csak töredékesen fennmaradt felirat eredeti, teljes szövegével együtt talán egy varázserejű kifejezést tartalmazhatott, amely az íj tulajdonosának hite szerint segítette a sikeres íjhasználatban. A mai szemmel szokatlannak tűnő szövegezés, amely szerint az *őt* névmáson valószínűleg az íjas ellenfelét lehet érteni, akinek a legyőzéséhez segíthetett ez a feltételezeten jókívánság vagy varázserejű kifejezés, egyszer talán analógiák alapján megerősítést nyerhet a korszak hiedelemvilágának egy szeletét illetően. Egyelőre a magyarázat

bizonyosságát gyengíti a két darab egymáshoz való viszonyának, sorrendjének az ismeretlen volta és a teljes felirat hiányossága.

Az a megállapítás, hogy az íj, amelynek markolatlemézén a bemutatott felirat található, egy mongoloid típusú ember tulajdona volt, sőt a temetőben nyugvó közösség tagjai is ebbe az embertípusba tartoztak, világosan utal arra, hogy az embertani típus és az általuk használt – adott esetben a finnugor eredetű magyar – nyelv nincs ellentmondásban egymással. A nyelvek nem kötődnek embertani típusokhoz, tehát a nyelvet beszélők etnikai hovatartozása nem érinti a nyelvrokonság kérdését. A nyelvváltás(ok) helye, ideje és körülményei aligha deríthetők ki.

Kulcsszók: Kárpát-medencei rovás, kiskundorozsmai rovás felirat, paleográfia, graféma, hangtörténeti és morfológiai elemzés.

Hivatkozott irodalom

- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*. Hrsg. BENKŐ, LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993–1994.
- HOSSZÚ, GÁBOR 2013a. *Heritage of Scribes. The Relation of Rovas Scripts to Eurasian Writing Systems*. Third, Revised and Extended Edition. Rovas Foundation, Budapest. <http://google.hu/books?id=TyK8azCqC34C&pg>
- HOSSZÚ GÁBOR 2013b. *Rovásatlasz*. Milani, Budapest.
- HOSSZÚ GÁBOR – ZELLIGER ERZSÉBET 2014a. Többnyelvű feliratok a Nagyszentmiklósi aranykincsen. *Magyar Nyelv* 110 (2): 177–195.
- HOSSZÚ GÁBOR – ZELLIGER ERZSÉBET 2014b. A Bodrog-alsóbüi rovás emlék számítógépes írástörténeti kapcsolatai és egy olvasati kísérlete. *Magyar Nyelv* 110 (4): 417–431.
- MALOV, С. Е. [Малов, Сергей Ефимович] 1959. *Памятники древнетюркской письменности Монголии и Киргизии*. Москва – Ленинград.
- NÉMETH, J. [Németh Gyula] 1971. The Runiform Inscriptions from Nagy-Szentmiklós and the Runiform scripts of Eastern Europe. *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae* 21 (1–2): 1–52.
- RÓNA-TAS ANDRÁS 1985. A szarvasi tütartó felirata. *Nyelvtudományi Közlemények* 87: 225–248.
- SÁNDOR KLÁRA 2014. *A székely írás nyomában*. Typotex, hn.
- SZALONTAI CSABA 1991. Megjegyzések az Alföld 9. századi történetéhez (a késő avar KARÉJOS övveretek). In: LŐRINCZY GÁBOR szerk., *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. A népvándorlaskor fiatal kutatóinak szentesi találkozásán elhangzott előadások* 1984/85-2. Móra Ferenc Múzeum, Szeged. 463–482.

- SZALONTAI CSABA 2001. Bolgárok a 9. századi Kárpát-medencében? In: FELFÖLDI SZABOLCS – SINKOVICS BALÁZS szerk., *Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás*. Magyar Őstörténeti Könyvtár XV. Balassi Kiadó, Budapest. 138–147.
- SZALONTAI, CSABA – KÁROLY, LÁSZLÓ 2013. Runiform fragments of the late Avar period from Hungary. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 66 (4): 365–396.
- SZALONTAI CSABA – BENEDEK ANDRÁS – KÁROLY LÁSZLÓ 2014. A Kiskundorozsma KETTŐSHATÁR úti II. avar temető 434. sírja. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*. Új folyam 1: 161–221.
- SZEGFÜ MÁRIA 1991. A névszóképzés. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana* I. Akadémiai Kiadó, Budapest. 188–258.
- TESZ. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* I–IV. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1984.
- VégSz. = *A magyar nyelv szövegmutató szótára*. Szerk. PAPP FERENC. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969.
- VÉKONY GÁBOR 1985. *Késő népvándorláskori rovásfeliratok a Kárpát-medencében*. Életünk Szerkesztősége – Magyar Írók Szövetsége Nyugat-magyarországi Csoportja, Szombathely.
- VÉKONY GÁBOR 2004. *A székelly írás emlékei, kapcsolatai, története*. Nap Kiadó, Budapest.
- ZELLIGER ERZSÉBET 1991. Az ige- és névszóképzés. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana* I. Akadémiai Kiadó, Budapest. 41–59.

Analysis of the Inscriptions of the Bone Plates for the Grip of a Bow of Kiskundorozsma

This article presents the palaeographic and linguistic analysis of the inscriptions of the bone plates for the grip of a bow found in Kiskundorozsma, Hungary. The relics were buried in the late Avar period, in the second half or the last third period of the eighth century. The comparative palaeographic analysis resulted that the inscriptions contain presumably Hungarian texts. The longer one is a complete expression, meaning “*your bowman chasing him*” talking to the bow itself. Presumably, its reason is to improve the efficiency of the bow. The shorter inscription cannot be deciphered, the readable fragment could be a Hungarian verbal suffix. These inscriptions could give more information about the everyday culture of the late eighth century in the middle of the Carpathian Basin.

Keywords: analysis of historical phonology and morphology, Carpathian Basin Rovash, grapheme, inscriptions of Kiskundorozsma, palaeography.